

**DOĞU İRFÂNININ AMERİKA'DAKİ İZDÜŐÜMLERİ:
NEW ENGLAND TRANSANDALİSTLERİ
VE TASAVVUFİ ŞİİR**

*The Echoes of Eastern Wisdom in America:
New England Transcendentalists and Sūfī Poetry*

Nurullah Koltaş
Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nurullahkoltas@trakya.edu.tr
ORC-ID: 0000-0003-1466-8725

Öz

İslam'ın Batıdaki serüveni, ilmi ve kültürel açılardan dikkat çekici bir seyir izlemiştir. Bu bağlamda, İslam'ın bâtinî yönünü temsil eden tasavvufî irfân ve ortaya koymuş olduğu muazzam edebî ürünler, Avrupalı ve Amerikalı edebiyat çevrelerinde hatırı sayılır bir etki alanı oluşturmuştur.

Sanayi Devrimi'yle birlikte Batı dünyasını sarmalayan maddî ve manevî bunalımdan bir çıkış yolu olarak tasavvur edilen Doğu irfânı, kimi çevrelerde ihtiyaç duyulan manevî aydınlanmayı gerçekleştirecek imkânlarla sahiptir. Diğer pek çok tercümeyle ilaveten Purgstall'ın Hâfız'dan ve Rückert'in Mevlânâ'dan yapmış oldukları tercümeler, Goethe'nin *Doğu-Batı Divanı*'na ilham olur (Schimmel, 1993) ve Batı'da tasavvufî düşünceyle ilişkin bir farkındalık oluşmasında önemli bir rol üstlenirler. Söz konusu tercümeler, başlangıçta edebî bir zevkten yoksun olup literal bir tarzda yapılmış olsalar da kısa sürede Batılı okuyucu nezdinde karşılık bulmuş ve yalnızca Avrupa'da değil Amerika'daki akademik çevreler ve edebiyatçılar arasında da Hâfız, Mevlâna,

Hallâc gibi sūfî şahsiyetlere yönelik bir ilgiyi harekete geçirmişlerdir. Bununla birlikte, bahsi geçen ilginin “egzotik Doğu” algısından kaynaklandığı ve aslı anlamda tasavvufî bir yönelim taşımadığı yönünde iddialar da yok değildir. Bununla bağlantılı olarak, Amerika’da ortaya çıkan yeni dinî hareketlerin aslı anlamda bir tasavvuftan ziyade Amerika’ya özgü unsurlarla birleşik yeni bir mistik hayat tarzı arayışında olduklarını düşünenler de bulunmaktadır.

1850’lerde akademik değişim programları aracılığıyla karşılaştırmalı İncil çalışmaları için Harvard İlahiyat Fakültesi’nden Almanya’ya gelen bir grup öğrenci, Hâfız ve Mevlânâ’dan yapılan bu tercümeleri kendi ülkelerine taşıyarak New England civarında Transandantalizm Akımı’nı tesis etmişlerdir. Böylece Transandantalizm bünyesinde işlemiş oldukları tasavvufî bazı kavram ve düşüncelerin başta Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, Walt Whitman gibi şair ve yazarların eserlerinde bir karşılık bulmasının zeminini oluşturmuşlardır.

Bu çalışmada odaklanılacak husus, tasavvufun Avrupa ve Amerika’daki seyri bağlamında New England Transandantalistleri ve onlardan etkilenen bazı yazar ve şairlerin ürünlerinde tasavvufî unsurların ne derecede yansıma bulduğudur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Transandantalistler, Ralph Waldo Emerson, Tasavvufî Şiir, Yeni Dinî Hareketler

Abstract

The advent of Islam in the West pursued a remarkable course in terms of culture and scholarship. It is in this context that the sūfî wisdom, which constitutes the esoteric aspect of Islam and its literary products, form a remarkable sphere of influence among the literary circles both in Europe and the USA.

Along with the Industrial Revolution, the Eastern Wisdom was envisaged as a solution for the physical and spiritual crisis encircling the Western world, and it was believed to possess the potentialities that would bring about the spiritual enlightenment for those who were in need of it. Goethe’s *West-Östlicher Divan* as well as Purgstall’s translations from Hâfız and those of Rückert from Rûmî played an essential role in creating a certain awareness concerning the sūfî thought in the West. Although these translations

were literal and bereft of literary taste, they soon became accessible for their target readers and stimulated an apparent interest concerning some sūfī luminaries including Hāfīz, Rūmī, and Hallaj among the literary and academical circles in the USA. However, it is claimed that the mentioned interest was due to the “exotic East” and it had no sūfī orientation in the proper sense of the word. In line with this claim, some people also think that the new religious movements in the USA sought a new mystical way of life combined with some elements peculiar to America.

A group of students from Harvard University came to Germany by means of academic exchange programs in 1850s for comparative Biblical studies, and they brought these translations to their country. As a result, they established the grounds for some sūfī concepts and thought to find an expression within the works of some poets and writers such as Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, and Walt Whitman whom belonged to the Transcendentalist Movement of New England.

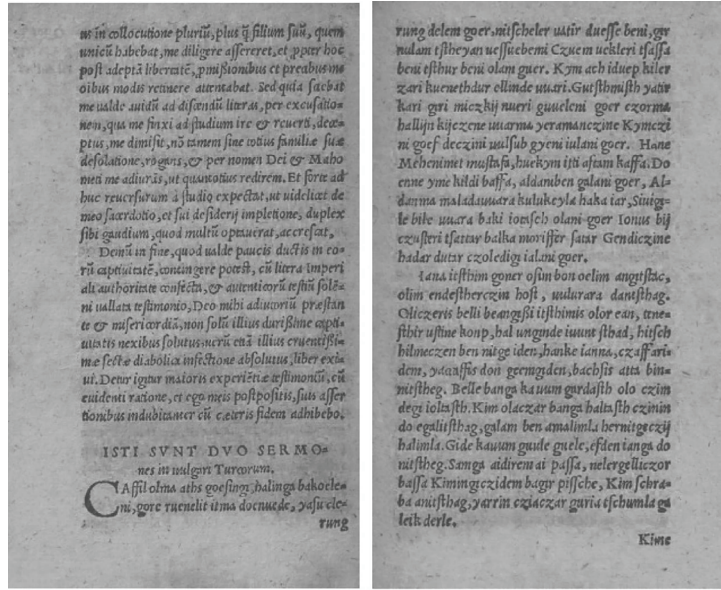
In this chapter, I will try to expound to what extent the aforementioned sūfī elements were reflected within the literary works of the New England Transcendentalists as well as the poets and the writers under their influence in the context of Sufism both in Europe and America.

Keywords: Sufism, Transcendentalists, Ralph Waldo Emerson, Sūfī Poetry, New Religious Movements

Giriş

Tasavvufun Batı'ya intikali ve buradaki seyri konusunda yapılan çalışmalar, genellikle 19. yüzyıl sonu/20. yüzyıl başlarında yoğunluk kazanan arayışlara odaklanırken, meselenin kökeni esasen çok daha öncesinden başlayarak ele alınmak durumundadır. Sözelimi, Georgius de Hungaria isimli bir Macar'ın hayat hikâyesini konu alan seyahatnâmesi, tasavvufun Avrupa'ya intikâlinin geçtiğimiz yüzyıldan çok daha öncesinde gerçekleştiğinin bir göstergesi niteliğindedir. Seyahatnâmenin müellifi Georgius ya da Macar György, Sultan Murad'ın Boğdan Seferi esnasında esir alınan bir rahip adaydır ve Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde hizmetkâr olarak satılır. Nihayet 1440'lı yıllarda Orta Anadolu'daki bir vilayete getirilir ve efendisinin nezaketi ve merhameti onu derinden etkiler. György etrafındaki

dervişlerden öylesine etkilenmiştir ki efendisinden ayrılıp kimilerine göre istemli bir biçimde eski dini hayatına döner. György daha sonra Anadolu'daki tasavvufî hayatın yanı sıra karşılaştığı dervişlerin zikirleri, erkânları ve hayat tarzlarını *Tractatus de Moribus* isimli seyahatnâmesinde oldukça canlı bir biçimde tasvir eder. Georgius de Hungaria'nın *Tractatus de Moribus* isimli seyahatnâmesinin 1530 tarihli neşrine bir önsöz kaleme alan Martin Luther, devrin rahiplerine sert eleştiriler yöneltmektedir. Seyahatnâmenin son kısmında aktarılan iki Yunus şiiri, tasavvufa dair bir bilgi sunması bakımından önem taşır (Tekin, 1987; Klockow, 1993; Koltaş, 2018). Bu şiirler, o günün Türkçesiyle Latin alfabesiyle aktarılmaktadır. Luther, György örneğinden hareketle, rahipler eğer vazifelerini gereği gibi yerine getirmezlerse, sözü edilen dervişlerin dininin, yani İslâm'ın Hristiyan topraklarında yayılacağı tehdidinde bulunur (Georgius de Hungaria, 1530).

Resim 1. *Tractatus de Moribus*'ta yer alan Yunus Şiirleri'nden

Şüphesiz György'den çok daha öncesinde tasavvufun Hindistan'dan Endülüs ve Kuzey Afrika'ya, Türkistan'dan Anadolu ve Balkanlara kadar dünyanın dört bir tarafına yayılarak büyük bir çekim merkezi oluşturduğuyla alakalı çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Dolayısıyla

tasavvufî düşünce ve uygulamalar, yalnızca İslam dünyasıyla sınırlı kalmamış ve etki alanı sürekli genişlemiştir. Tasavvuf ulaştığı bu topraklarda, mevcut düşünce ve hayat tarzları üzerinde de etki bırakmıştır. Söz konusu etki, gerek tasavvufun kendisi olarak kalıp yeni müntesip halkalarının tesis edilmesinde gerekse ulaşılan yerlerde düşünce biçimlerinde iz bırakarak belli bir evrilmeye neden olmasında gün yüzüne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Dante'nin mensubu olduğu *fedeli d'amore* benzeri inisiyatik oluşumların kimi sûfi gruplarla irtibatlı olduğu bir gerçektir. Tasavvufun Batı'ya intikal sürecinde seyyâh dervişler, tüccârlar ve seyyâhların katkılarının yanı sıra burada ele almaya çalışacağımız üzere 17. ve 18. yüzyıldan itibaren yoğun bir biçimde gerçekleştirilen tercüme faaliyetleri, İslam'ın henüz yaşanır olmadığı bu topraklarda bir farkındalık oluşturmada büyük rol oynamıştır. Her ne kadar tarihteki diğer büyük tercüme faaliyetlerinde olduğu kadar büyük çaplı değişimler söz konusu olmasa da özellikle oryantalistler tarafından yapılan tercüme, sonraki dönemlerde bazı tasavvufî kavram ve görüşlerin ya herhangi bir değişikliğe uğramadan ya da Avrupa ve Amerika'da görüldüğü üzere birtakım uyarlamalarla geniş bir okuyucu kitlesinin gündeminde yerini almış görünmektedir.

1. Klasik Eserlerin Batı Dillerine Tercüme ve Tasavvufun Seyri

Yapılan ilk tercüme büyük bir bölümünü -ilimlerin atomizasyonu öncesi gerçekleştirildikleri de dikkate alınır- felsefî ve kelâmî eserler teşkil etmektedir. Sonraki dönemlerde gerçekleştirilen tercüme bağlamında, ilmî insiyakın yanında askerî ve siyasî saiklerin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu noktada, oryantalistlerin yapmış olduğu tercüme büyük bir yekûn tutar. Hollandalı oryantalist Georgius Gentius 1654 gibi erken bir tarihte Sa'dî'nin *Gülistân*'ını "Rosarium" ismiyle tercüme edip yayınladı. 17. yüzyıl sonlarından itibaren Sa'dî'nin *Gülistân*'ı, Hâfız'ın *Divân*'ı, Hayyâm'ın *Rubâiyyât*'ı, Firdevsî'nin *Şehnâme*'si, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı gerek kısmen gerekse bir bütün olarak tercüme edilmiştir. Bununla birlikte, Alman oryantalistler daha çok akademik bir yaklaşım sergiliyor görünürken, Sir John Malcolm (öl. 1833) ve Sir William Jones (öl. 1794) gibi İngiliz oryantalistler, ileri seviyede Farsça bilmelerinin de katkısıyla askerî, istihbârî, malî ve coğrafi açıdan önemli araştırmalarda

bulunmuşlardır. Bu “araştırmacı”lar zamanla “egzotik” doğuya ait birikimi kendi ülkelerindeki okuyucuların hizmetine sunmuşlardır. İstisnaları olmakla birlikte, yapılan tercümelemlerin salt anlam aktarma düzlemiyle sınırlı kaldığı ve yer yer eksiltili bir aktarımın gerçekleştiği söylenebilir. Oryantalistlerin bu denli yoğun çabalarının altında, henüz bir asır öncesine kadar Avrupa ülkeleri için bir tehdit oluşturan Osmanlı'nın temsil ettiği daha “katı” anlayışta tasavvufun daha “sakin bir liman” izlenimi verdiği dile getirilmektedir. Zira tasavvuf denince *riyâzet* ve *zühhd* gibi meşakkat gerektiren erkân ve usûller değil daha çok içinde şiir ve musikinin yer aldığı, aşk ve şarapla birlikte rindâneliğin salt zahiri vechesinin merkezî bir konum üstlendiği “egzotik” bir anlayış öne çıkmaktadır (Ernst, 2011). William Jones, tasavvufun Pers ya da Hindu kökenlerinden bahsederken, E. H. Palmer *Doğu Mistisizmi* isimli eserinde Aryan bir kökene dayandığını; E. William Lane, E. Granville Browne, Samuel Margoliouth vb. yazarlar tasavvufun İslam'ın bätini ve vechesi olmaktan çok İslam öncesi kaynaklara uzandığını; Theodor Noeldeke gibi bazı yazarlar Doğu Hristiyanlığındaki çilecilikten geldiğini; E. H. Whinfield gibileri ise Mısırda bulunan Dionysus kültleri ve Arapçaya tercüme edilmiş bazı antik Yunan felsefi eserlerine dayandığını dile getirirlerken, esasen iyi olan bir şeyin İslam'dan neşet edemeyeceği ve tasavvufun da bu nedenle İslam dışı bir kökenden gelmesinin muhtemel olduğu algısını vurgulamaktan çekinmemişlerdir. Alfred von Kremer, *Geschichte der Herrschenden Ideen des Islams* isimli eserinde, Hristiyanlıktaki çileci ve Budizm'deki *tefekkürî* unsurların tasavvufta bir araya geldiğini dile getirmiştir.

1812-1813 yıllarında Joseph von Hammer-Purgstall'ın (1774-1856) *Hâfız Divânı*'nı tercümesi dönüm noktalarından biridir. Zira kimi çevrelerde, bu tercümenin Goethe'nin meşhur *Doğu-Batı Divânı*'na (West-Östlicher Diwan) ilham olduğu aktarılmaktadır. Friedrich Rückert (1788-1866) ise Mevlânâ'nın şiirlerinin yanında bir de Kur'an-ı Kerim meali hazırlamıştır. Bu tercümelerin toplumda herhangi bir yansıma bulup bulmadığı konusunda, *New York Bookman* editörüne gönderilen bir mektupta dile getirildiği üzere Ömer Hayyâm'ın yerel bir topluluğun bülteninde yayınlanan şiirini herkesin okuduğunu hatta delikanlıların sokakta ıslıkla terennüm ettikleri çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (*Bookman*, 8 Ocak 1899). 1859'da Fitzgerald tarafından İngilizceye tercüme edilen Hayyâm'ın rubâilerinin, çok sayıda tiyatro oyunu, şarkı ve şiire konu

olduğu görülür. Bu tercümelerin ne denli popüler olduğuyula alakalı dikkat çekici diğer bir bilgi ise Hayyâm'ın *Rubâiyyât*'ının tercümelerinin 1970lerde 250 bin nüshaya ulaşırken Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sinin 1.000.000 baskı yapmasıdır.

1850'li yıllarda, bir yandan Doğu'nun klasik eserlerinin yoğun bir şekilde tercüme edilmesine, diğer yandan da romantik teoloji ve Alman idealist felsefesinin Avrupa'da geniş kitlelerin gündemine girişine tanık olunur. Bu yıllarda Harvard Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden bir grup öğrenci, öğrenci mübadele programı çerçevesinde karşılaştırmalı İncil çalışmaları, teoloji ve idealist felsefe tahsili yapmak üzere Almanya'nın Göttingen eyaletine gelirler. Burada Purgstall ve Goethe'nin tercümelerinden etkilenen bu öğrencilerin ülkelerine dönüşüyle birlikte, *Transandantalizm* adı verilen ve Amerikan edebiyatında Ralph Waldo Emerson (1803-1882), Henry David Thoreau (1817-1962) gibi önemli şair ve yazarların içinde yer aldığı önemli bir harekette sözü edilen tercümeler yansıma bulur. Bu hareketin konumuz açısından önemi, genel olarak Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau ve Walt Whitman gibi harekete mensup ya da takipçi niteliğindeki yazar ve şairlerin eserlerinde Hint, Çin ve İran kökenli klasiklerden devşirilen temaları okurlarına aktarmalarıdır. Özelde ise, bilhassa Hafız, Sa'dî gibi eserlerinde tasavvufi imgelere yer veren şahsiyetlerden hareketle Transandantalistlerin kendi eserlerine yansıttıkları tasavvurları kısmen de olsa incelemektir. Kuşkusuz bu noktada unutulmaması gereken şey, tasavvufi şiir ve nesir tercümelerinin büyük bir ilgiye mazhar olurlarken, söz konusu ilginin tasavvufa mı yoksa o dönemlerde Avrupa ve Amerika'da mevcut kaotik bir düşünce sarmalına bir alternatif olarak düşünülen Doğulu yeni bir sese mi olduğu bir diğer bahis konusudur.

20. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa ve Amerika'ya Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan gelen yoğun göçlerin ardından, düşünce ve pratiğin bu yeni toprakların mevcut kültürüne uyarlanarak (Hamilton, 2007) kabul edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, Transandantalist hareketin Sa'dî, Hâfız ve Mevlânâ gibi meşhur sûfîlerin tasavvufi şiirlerinin tercümeleriyle diğer Doğulu düşünceleri kendilerine özgü bir biçimde harmanlayarak özgürlük, bireyin üstünlüğü vb. Amerika şartlarına uygun bir kıvama getirdikleri bir vaktadır. İlk Almancaya ardından İngilizceye yapılan tercümelerde, "rind" imgesi yer yer hedonist ve narsist bir unsur olarak yansısa da Doğu

irfânına ait izlerin büyük bir kitle tarafından ilgiyle karşılandığı da bir gerçektir. Edward Said gibi kimi müellifler, oryantalistlerin Doğu'ya olan alakalarına eleştirel bir gözle yaklaşarak oryantalist bakış açısının ardında farklı etkenlerin söz konusu olduğunu dile getirmektedirler. Edward Said'e göre oryantalist metinleri yüzeysel bir tahlilden geçirerek bile gerek şair gerekse ilim adamı bir oryantalistin Doğu'yu konuşurmak, Doğu'yu tanımlamak ve Doğu'nun sırlarını Batı için düz bir hale getirmek suretiyle Doğu'nun ancak zahirine istinat ettiği görülebilir. Bahsi geçen oryantalist, dile getirdiği şeyin ilk nedeni olması dışında Doğu ile asla alakadar olmaz. Bir oryantalistin yazdığı ya da söyledikleri, varoluşsal ve ahlâkî bakımdan onun Doğu'daki (Orient) dışında durduğunu gösterme amacını taşımaktadır. Kendisini ifade konusunda belli bir acziyet içinde olan Doğu'nun Batı tarafından ifade edilmesi söz konusu gibidir (Said, 1979). Bu açıdan bakıldığında, Batı'daki kimi çevrelerde bir "öteki" olarak Doğu imgesi, o dönemde farklı ve egzotik yeni şeyler bulma arayışının da bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Transandantalistlerin eserlerinde Çin, Hint ve başta Fars şiiri olmak üzere Orta Doğu'nun edebî ve felsefî birikiminden birtakım izlere rastlanması, doğrudan Fars şiirine bir yönelimden çok eldeki çevirilerden hareketle ortak bir imge dağarcığı oluşturma çabasıdır. Özellikle İran kökenli araştırmacıların yapmaya çalıştıkları gibi Transandantalist yazar ve şairlerin çoğunlukla Üniteryan arka planlarını görmezden gelerek eserlerindeki temalarda genelde İslamî özelde ise tasavvufî unsurlarla benzerlik arz eden her hususu Fars şiirinden devşirdikleri şeklinde bir genellemeden kaçınılması, bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Transandantalizmin neşvü nema bulduğu muhit, eserlerinde görülen Neoplatonist etkiler ve Doğu'ya ilişkin universalist bir yaklaşımın yoğun bir biçimde gözlemlendiği bir kitleyi de barındırmaktadır.

2. New England Transandantalizmi

19. yüzyıl başlarında New England dolaylarında serpilmeye başlayan Transandantalizm'in (Transcendentalism), ilerleyen dönemlerde Neoplatonik ve Hermetik görüşleri popülerleştirdiği dile getirilmektedir. New England, teslisi kabul etmeyen Üniteryan (Unitarian) Kilise'nin hâkim olduğu bir bölge doğan ve Transandantalist akımın başat sözcüsü kabul edilen Ralph Waldo Emerson (1803-1882) da eski bir Üniteryan papazıdır.

2.1. Ralph Waldo Emerson

1803'te Boston'da doğan Emerson'un babası ve dedesi de birer papazdır. Harvard Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olan Emerson, bir Üniteryen papazı olarak bir süre görev yaptıktan sonra kilise yönetimiyle anlaşmazlığa düşer ve görevinden ayrılır. Concord civarında yaşayan Emerson, 1832'de İngiltere'ye yolculuk ederek burada Wordsworth, Landor, Coleridge, John Stuart Mill ve Carlyle gibi önemli edebiyatçılarla tanışma fırsatı bulur. İngiltere'de arkadaş olduğu Sir Charles Fellowes isimli bir kişinin Antalya, Kınık'ta bulunduğu sıralarda birtakım taştan yapılmış heykel ve mermer rölyefler keşfettiğini, o dönemde British Museum'da olan bu eserlerin deprem, ikonoklast Hristiyanlar ve nihayet "barbar Türkler" tarafından tahrip edilmelerinin ardından o güne kadar ayakta kalabildiklerini dile getirirken, örnek bir modern olarak kendisi dışındaki toplumların barbar olduğu kanaati taşıyan tipik bir oryantalist tavrı sergilemektedir (Emerson, 1904).

Boston'a döndükten sonra günlerini konferans vererek ve sıkça gezi yaparak geçiren Emerson, birçok eser kaleme alır (Emerson, 1914). 1836'da kaleme aldığı "Tabiat" (Nature) isimli küçük hacimli eserde öne çıkan tema, devasa insan ruhunun modern birey tarafından küçeleştirildiğidir (Dickson, 2015). Emerson, insanın ahlâkî ve metafizik hakikatleri idrak kapasitesine sahip olduğunu dile getirirken, bunu Amerika'ya özgü bir metafizik inanç bağlamında universalizm ve ferdiyetçilik ekseninde dile getirmektedir:

İnsan kendi içinde bir cücedir. Bir zamanlar ruh ona nüfuz etmiş ve onu dönüştürmüştür. Coşkun akıntılarıyla tabiatı doldurmuştur. Ondan güneş ve ay neşet etmiştir; erkekten güneş, kadından da ay. Zihninin ilkeleri, eylemlerinin zamanları gündüz ve gece, yıl ve mevsimlerde tecessüm etmiştir (Emerson, 1971, 1/42).

1940'lı yıllarda, Emerson'un okuduğu eserler Neoplatonizm ve Avrupa felsefesine ilişkin daha bilindik kaynakların yanı sıra Jones'un *mānavadharma-shastra* tercümesi, Joshua Marshman'ın *Konfüçyüs'ün Eserleri* (Works of Confucius), Joseph von Purgstal'ın Sa'dî-i Şîrâzî ve Hâfız'dan yapmış olduğu tercümelere içerecek denli geniş bir yelpazeden müteşekkildir. Purgstal'ın tercümelerinin yalnızca Goethe'ye değil Amerika'da bilhassa Emerson'a ilham olduğu sıkça dillendirilen bir husustur. Emerson Hâfız'ı "Fars şairlerinin prensi" (Emerson, 1903) olarak tanımlasa da Goethe'yi cezbeden Hâfız iken, Emerson Sa'dî-i Şîrâzî'ye daha yakındır (Emerson,

Nisan 1858). Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ından yaptığı bir alıntıda, mistisizmin her dönemde mevcut olan hüviyetini dile getirirken (Emerson, 1903), bir anlamda Sa'dî, Hâfız ve Attâr'da kendisini cezbeden yönün onların sûfî hüviyetlerinden ziyade kendi anlam dünyasında onlara biçtiği evrensel bir mistik anlayışa işarette bulunuyor gibidir.

Emerson'un Asya'nın dinî metinleriyle bu kadar yoğun ilgilenişi, Hristiyan ve Yahudi kutsal metinlerinin ötesinde daha evrensel bir dinî anlayış peşinde oluşuna işaret eder ki bu da bazı Transandantalist dostlarıyla paylaştığı bir yaklaşımdır (Hodder, 2014). Emerson, Nisan 1846'da Joseph von Hammer'ın *Der Diwan von Mohammed Schemseddin Hafis* isimli tercümesini aldıktan beş ay sonra, *Şiirler* (Poems) isimli kitabında "From the Persian of Hafiz" ve "Ghaselle: from the Persian of Hafiz" başlıklı iki şiir yayınladı (Kane, 2009). İfade edilmelidir ki Emerson'un İslamî edebiyat konusundaki çalışmaları, Hindu ya da Çin metinlerine oranla daha sınırlı olmuştur. Bununla birlikte, Doğulu mütefekkirlerin o dönem Batıda mevcut anlayışın ötesinde bir adanmışlık sahibi olduklarını söylemekten geri durmaz:

Bu dindarlığı dillendiren kadim dönemin cümleleri, hala hayatîyet ve rayihalarını muhafaza etmektedirler. Bu düşünce daima mütebedeyin ve mütefekkir Doğulu insanların zihinlerinin en derin kısımlarında mukimdir; sadece en saf ifadesine ulaştığı Filistin'de değil ayrıca Mısır ve İran'da, Hindistan ve Çin'de. Avrupa daima doğu dehasına, tesirlerine medyun olmuştur. Bu kutlu ozanların söylediği şeyler, aklı başında tüm insanlar tarafından kabul edilebilir ve doğru addedilmiştir (Emerson, 1971, 1/80).

Her ne kadar George Sales'ın hazırladığı Kur'an tercümesinden haberdar olsa da Emerson için ilham verici bulduğu klasik tasavvufî şiir daha cezbedicidir (Hodder, 2010; Christy, 1978). Emerson, Sa'dî'yi "Saadi", "Saïd", "Seyd" ve "Seid" gibi farklı biçimlerde anmaktadır. Öyle ki Sa'dî'nin isminden ilhamla ideal şair için "Seyd" ismini de bu yüzden kullandığı aktarılmaktadır (Porte ve Morris, 1999). Kimilerine göre Emerson, şair ve onun yalnızlık arayışını Sa'dî ile özdeşleştirir. Her ne kadar Sa'dî'nin rolü insanları anlama üzerine kurulu olsa bile hayatın keşmekeşinden uzak durmaktadır (Wayne, 2006). *Saadi* isimli şiirinde Emerson şöyle seslenmektedir:

Though there come a million
Wise Saadi dwells alone.
Yet Saadi loved the race of men, —
No churl immured in cave or den— (Emerson, 1896: 9/114).

Emerson'un 1846'da neşrettiği *Poems* adlı kitabında yer alan "Bacchus" şiiri, onun en iyi eserlerinden biri kabul edilir. *Bacchus* ayrıca Hafız ve Sa'dî'nin şiirlerinden bizzat Emerson'un yaptığı tercümelerden de imgesel izler taşımaktadır (Hodder, 2010):

Bring me wine, but wine which never grew
In the belly of the grape,
Or grew on vine whose tap-roots, reaching through
Under the Andes to the Cape,
Suffer no savor of the earth to scape.

Şiirin son bölümü de aynı şekilde Hafız'ı çağrıştırdığına "doldur ey sâki" diye devam etmektedir:

Pour, Bacchus! the remembering wine;
Retrieve the loss of me and mine!
Vine for vine be antidote,
And the grape requite the lote! (Emerson, 1896, 112).

Diğer Transandantalistlerin eserlerinde olduğu gibi Emerson'un eserlerinde de Hafız, Sa'dî ve Mevlânâ'ya yönelik göndermeler, genellikle gülşen, kırılmış sakal, vecd içinde raks gibi Transandantalistlerin zihinlerindeki Doğulu, Müslüman ve sûfi tasavvurunun dışavurumları gibidir:

Mask thy wisdom with delight,
Toy with the bow, yet hit the white,
As Jeleddin old and gray;
He seemed to bask, to dream and play
Without remoter hope or fear
Than still to entertain his ear
And pass the burning summer-time
In the palm-grove with a rhyme;
Heedless that each cunning word
Tribes and ages overheard:
Those idle catches told the laws
Holding Nature to her cause.

God only knew how Saadi dined;
Roses he ate, and drank the wind (Emerson, 1896, 267).

Hafız ve Sa'dî'nin Emerson'un poetikasının üzerinde etkisi, sonraki dönemlerde daha da belirgin olmuştur. Bununla birlikte, Emerson ve Transandantalistlerin Farsça eserler yoluyla ulaştıkları tasavvufi içerikli şiirleri, Hindu ve Budist düşünceyi de kapsayan geniş bir yazın yelpazesıyla harmanlamaya çalıştıkları söylenebilir. Bu yüzden Emerson *Advaita Vedanta* ile irtibatlandırılırken, dostu Henry David Thoreau da Hindu düşünce bağlamında benzer görüşleri taşımakla birlikte daha ziyade *Bhagavad Gita*'nın imgelem ve sembolizmine yakın durmaktadır. Emerson'un dostu ve neredeyse asistanı olarak tarif edilen Henry David Thoreau da Transandantalistler arasında Emerson ile benzer bir dünya görüşü benimsemiş görünmektedir. Sivil itaatsizlik düşüncesi ile irtibatı, alın teri ve el emeğiyle yaşanabilirliği ispat gayreti ve neredeyse bir başına bir hayat tarzı benimseyerek toplumdan uzak yaşamayı tercih edişi, kimileri tarafından Thoreau'ya "Walden Münzevisi" yakıştırması yapılmasına neden olmuştur (Gross, 2000).

2.2. Henry David Thoreau

Henry David Thoreau (1817-1862) Conrad'da doğmuş olup selefi Emerson gibi Harvard'dan mezun olur. Okul yıllarında Transandantalizm ve Emerson'dan hayli etkilenen Thoreau, sonraki yıllarda Emerson ile yakın bir dostluk tesis eder. 1845 yılında Conrad dışında yer alan Walden Gölü kıyısında, Emerson'a ait bir arazi üzerine o meşhur kulübesini inşa ederek kulübede inziva halinde geçirdiği iki yılın ardından *Walden* isimli eserini kaleme alır. Buradaki inziva hayatı, kadim düşünürlerin hayat tarzlarına bir öykünme gibi görünmektedir:

Hayatın birçok lüksü ve sözümlü onlara rahatlıkları, zorunlu olmakla kalmayıp insanlığın yükselişi için müspet engellerdir de. Lüks ve rahatla alakalı olarak, şimdiye kadar yaşamış en bilge kişilikler, fakirlerden daha basit ve yalın bir hayat sürmüşlerdir. Çinli, Hindu, Fârisi ve Yunan kadim filozoflar, zahiren en fakir ancak bütünen en zengin bir sınıfi teşkil etmektedirler (Thoreau, 1946, 12).

Emerson gibi Thoreau da Asya'nın dinî geleneklerini ve şahsiyetlerini bir biçimde Concord'da etkin kılma arayışında olmuşlardır. Thoreau, Sa'dî'ye olan saygısını türlü vesilelerle dile getirmektedir:

Mesela biliyorum ki Sa'dî de bir vakitler benimle aynı düşünceye sahipti ve dolayısıyla kendimle Sa'dî arasında temel bir farklılık

görmüyorum. O bir Fârisî, bir kadim ya da bana yabancı biri değil. Görüşlerini benimkilerle özdeşleştirerek, hayatını devam ettirmekte (Torrey ve Allen, 1853, 290; Loloi, 2014).

2.3. Walt Whitman

Emerson'un etkisi, Thoreau sonrasında da devam etmiştir. Diğer bir Amerikan şair Walt Whitman (1819- 1892), yazarlığa adım attığı dönemden itibaren Emerson'un taltiflerine mazhar olmuştur. Öyle ki bir süre sonra Emerson'u "Üstad"ı kabul eder. Tabiata duyulan özlem Emerson'un Nature ve Whitman'ın *Song of Myself* isimli eserlerinde benzer bir yankı bulur. Whitman'ın eserlerinde Transandantalizmin etkisi 1855'in önsözünde ve *Song of Myself*'te oldukça belirgindir (Killingsworth, 2007).

Bathe me O God in thee, mounting to thee,
I and my soul to range in range of thee.

O Thou transcendent,
Nameless, the fibre and the breath,
Light of the light, shedding forth universes, thou centre of them,
Thou mightier centre of the true, the good, the loving,
Thou moral, spiritual fountain—affection's source—thou reservoir,
(O pensive soul of me—O thirst unsatisfied—waitest not there?
Waitest not haply for us somewhere there the Comrade perfect?)

Whitman, *Leaves of Grass*'ta yer alan *A Persian Lesson* isimli şiirinde, art arda *Allah, Allah, Allah* diyerek sufilerin zikrini tasvir etmeye girişir. Burada sakalına aklar düşmüş müşid, müridlerine tavsiyelerde bulunmaktadır:

A Persian Lesson
For his o'erarching and last lesson the greybeard sufi,
In the fresh scent of the morning in the open air,
On the slope of a teeming Persian rose-garden,
Under an ancient chestnut-tree wide spreading its branches,
Spoke to the young priests and students.
"Finally my children, to envelop each word, each part of the rest,
Allah is all, all, all-immanent in every life and object,
May-be at many and many-a-more removes-yet Allah, Allah, Allah is there.

Whitman, kimilerine göre Mesnevî'de “ney”in aslı vatanından yani kamyıktan koparılışından mülhem *Leaves of Grass* isimli eserinde, klasik Fars şiirinden aşına olduğu varlığın birliğine dair izleri yansıtmaktadır (Farzan, 2014):

In the faces of men and women I see God,
And in my own face in the glass,
I find letters from God dropt in the street,
And everyone is sign'd by God's name (Whitman, 1902).

Proud Music of the Storm isimli şiirde Whitman, dervişlerin semâını canlı bir biçimde tasvir etmektedir:

I see religious dances old and new,
I hear the sound of the Hebrew lyre,
I see the crusaders marching bearing the cross on high, to the martial clang of cymbals,
I hear dervishes monotonously chanting, interspers'd with frantic shouts, as they spin around turning always towards Mecca,
I see the rapt religious dances of the Persians and the Arabs,
Again, at Eleusis, home of Ceres, I see the modern Greeks dancing,
...
I hear from the Mussulman mosque the muezzin calling,
I see the worshippers within, nor form nor sermon, argument nor word.
But silent, strange, devout, rais'd, glowing heads, ecstatic faces (Whitman, 1902).

Whitman, aşağıdaki dizelerde panteist bir bakış açısı ortaya koymaktadır:

And I say to mankind. Be not curious about God,
For I who am curious about each am not curious about God,
No array of terms can say how much I am at peace about God and about death.

I hear and behold God in every object, yet understand God not in the least.

Nor do I understand who there, can be more wonderful than myself.

Why should I wish to see God better than this day?
I see something of God each hour of the twenty-four, and each moment then.
In the faces of men and women I see God, and in my own face in the glass,
I find letters from God dropt in the street, and every one is sign'd by God's name,
And I leave them where they are, for I know that others will punctually come for ever and ever (Whitman, 1902).

Sonuç

Tasavvufun Hindistan'dan Orta Asya'ya, Anadolu'dan Endülüs'e ve Kuzey Afrika'ya, Çin'den Endonezya'ya kadar geniş topraklara yayılışı, sûfilerin her zemin ve zamanda kızıl elmaları ya da *kibrî-i ahmer*leri addettikleri hayat tarzlarını dünyanın dört bir yanına taşımalarının bir göstergesidir. Dolayısıyla sûfilerin arzın farklı noktalarında yürüttükleri faaliyetler, 18. ve 19. yüzyılların çok öncesine kadar uzanmaktadır.

Tasavvufun Batıdaki seyri bağlamında seyyâh dervişlerin, tüccârların, ilim adamlarının çabalarının yanı sıra özellikle 17. yüzyıldan sonra yoğunluk kazanan tercüme faaliyetleri de büyük bir katkı sağlamıştır. Alman ve İngiliz oryantalistlerin gerçekleştirdiği tercümeleler, daha sonra Amerika'ya da intikal etmiş ve bu topraklarda hatırı sayılır bir okur kitleleriyle buluşmuştur. Amerika'daki bu yansıma ya da izdüşümünde, New England civarında faal olan Transandantalizm akımının katkısı büyüktür. Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau ve daha sonra Walt Whitman gibi sonraki nesil Amerikan şair ve yazarlar, eserlerinde Hint, Çin klasiklerinin yanı sıra Sa'dî ve Hâfız gibi Fars şair ve sûfilerinin eserlerinden yararlanmışlar ve bu eserlerdeki kavram ve imgelerden yer yer yararlanmışlardır. Anaakım tasavvufî düşünce ve uygulamalara yönelik bütüncül bir yaklaşımları olmamakla birlikte, en azından bu şahsiyetlerin bazı görüşlerinin eksiltildi de olsa modern dönemde yansıma bulmasına katkı sağladıkları söylenebilir.

Kaynaklar

- Bookman*. New York: 8 Ocak 1899, 409.
- Burroughs, John (ed.). *Poems of Walt Whitman (Leaves of Grass)*. New York: Thomas Y. Crowell & Company Publishers, 1902.
- Christy, Arthur. *The Orient in American Transcendentalism: A Study of Emerson, Thoreau, and Alcott*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1978.
- Dickson, William R. *Living Sufism in North America*. Albany: SUNY Press, 2015.
- Emerson, Ralph W. *The Works of Ralph Waldo Emerson-Essays*. 1 Cilt. New York: Heart's International Library Co., 1914.
- Emerson, Ralph W. *Nature, Addresses, and Lectures*. 1 Cilt. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1971.
- Emerson, Ralph W. *Emerson's Complete Works*. 9 Cilt. New York: Houghton Mifflin and Company, 1869.
- Emerson, Ralph W. *The Complete Works of Ralph Waldo Emerson-Lectures and Biographical Sketches*. 10 Cilt. Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 1904.
- Emerson, Ralph W. *The Works of Ralph Waldo Emerson – Letters and Social Aims*. 6 Cilt. Londra: Macmillan and Co., 1903.
- Ernst, Carl W. *Sufism*. Boston: Shambala, 2011.
- Farzan, Massud. "Walt Whitman and Sufism". *Sufism and American Literary Masters*. ed. Mehdi Aminrazavi. 170-171. New York: SUNY Press, 2014.
- Ferguson, Alfred R. vd. (ed.). *The Collected Works of Ralph Waldo Emerson*. 1 Cilt. Cambridge: Harvard University Press.
- Georgius de Hungaria. *Libellus De Ritv Et Moribus Turcorum Ante LXX. Annos Aeditus*. Augsburg: Staats und Stadtbibliothek, Norimbergae, Gs 5825, 1530.
- Gross, Robert A. "That Terrible Thoreau". *A Historical Guide to Henry David Thoreau*. ed. William E. Cain. 182-183. New York: Oxford University Press, 2000.
- Hamilton, Patrick. "Changes in Sufism in the American Context". *Denison Journal of Religion* 7/33 (2007).
- Hodder, Alan. "Asia". *Ralph Waldo Emerson in Context*. ed. Wesley T. Mott. 44. New York: Cambridge University Press, 2014.
- Hodder, Alan. "Asian Influences". *The Oxford Handbook of Transcendentalism*. ed. Sandra Harbert Petruionis vd. 30/19. New York: Oxford University Press, 2010.
- Kane, Pauk. "Emerson and Hafiz: the Figure of the Religious Poet". *Religion & Literature-The University of Notre Dame* 41/1 (2009 K15), 113-114.
- Killingsworth, M. Jimmie. *The Cambridge Introduction to Walt Whitman*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Klockow, Reinhard. *Georgius De Hungarica Tractatus De Moribus Conditionibus Et Nequicia Turcorum*. Köln: Böhlau, 1994.

- Koltaş, Nurullah. *Amerika'nın Tasavvufu Keşfi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Loloi, P. "Emerson and Aspects of Sa'di's Reception". *Sufism and American Literary Masters*. ed. Mehdi Aminrazavi. 112. New York: SUNY Press, 2014.
- Porte, Joel - Morris, Sandra (ed.). *The Cambridge Companion to Ralph Waldo Emerson*. New York: Cambridge University Press, 1999.
- Said, Edward. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1979.
- Schimmel, Annemarie. *The Triumphal Sun*. New York: SUNY Press, 1993.
- Tekin, Talât. "Yunus Emre'nin Gotik Harfleriyle İki Manzumesi". *ERDEM Atatürk Kültür Merkezi Dergisi* 3/8 (Mayıs 1987), 367-393.
- Thoreau, Henry David. *Walden or Life in the Woods*. New York: Dodd, Mead - Company, 1946.
- Torrey, Bradford - Allen, Francis H. (ed). *The Journal of Henry David Thoreau*. 4 Cilt. Boston: Houghton Mifflin Company, 1853.
- Wayne, Tiffany K. *Encyclopedia of Transcendentalism*. New York: Facts on File Inc.

